

محمد علی حبله رودی

جامع التمثیل

به تصحیح

دکتر حسن ذوالفقاری

(عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس)

با همکاری

زهرا غلامی

کتابخانه ملی و اسناد ایران

انتشارات معین

سرشناسه : حبله رودی، محمدعلی. قرن ۱۱ ق

عنوان قراردادی : جامع التمثیل

عنوان و نام پدیدآور : جامع التمثیل / محمدعلی حبله رودی ؛ به تصحیح حسن ذوالفقاری، با همکاری زهرا غلامی.

مشخصات نشر : تهران، معین، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری : ۹۷۶ صفحه

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۶۵-۰۴۴-۷

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع : اندرزنامه‌ها - نثر فارسی: قرن ۱۱ ق - اخلاق اسلامی

شناسه افزوده : ذوالفقاری، حسن. ۱۳۴۵. تصحیح - غلامی، زهرا. ۱۳۵۴. مصحح

رده‌بندی کنگره : ۱۳۸۹ ج ۲ ح ۲۴۹ / ۵ BP

رده‌بندی دیویی : ۶۸/۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی : ۲۲۶۶۳۴۱

مرکز اسناد و کتابخانه ملی

انتشارات معین

روبه‌روی دانشگاه تهران، خ فخر رازی، ک فاتحی داریان، پ ۳

صندوق پستی: ۷۷۵-۱۳۱۴۵ / تلفن: ۶۶۴۰۵۹۹۲

www.mooin_publisher.com

info@publisher.com

جامع التمثیل

حبله رودی، محمدعلی

مصحح: دکتر حسن ذوالفقاری

خط جلد: استاد بیژن بیژنی

حروفچینی و صفحه‌آرایی: سخنوران

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی: طیف‌نگار / چاپ: مهارت

حق چاپ محفوظ است.

تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۰۵۹۹۲ - ۶۶۴۱۴۲۳۰

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۳	تمثیل و مثل
۱۰	داستان‌های امثال
۱۷	قصه و قصه‌پردازی در ایران
۱۹	ادبیات داستانی در عصر حبله‌رودی
۲۱	جامع‌التمثیل و مؤلف آن
۲۳	ساختار کتاب
۲۶	نثر کتاب
۲۶	۱. ویژگی‌های زیبایی
۲۹	۲. ویژگی‌های ادبی
۳۱	محتوای قصه‌ها
۳۲	گونه‌شناسی قصه‌های جامع‌التمثیل
۳۳	مآخذشناسی داستان‌ها
۵۹	نسخه‌های موجود جامع‌التمثیل
۶۲	معرفی نسخه‌های مورد استفاده
۶۲	برخی ویژگی رسم‌الخطی نسخه‌ی اساس
۷۳	دیاچه
۸۰	مقدمه
۸۲	تمثیل پرنده و شفقت اوبه بچگان خود
۸۴	تمثیل ابوذر جمهر حکیم
۸۶	تمثیل
۸۷	تمثیل پیامبر و سفیان کلایی
۸۸	تمثیل عبدالله عمر
۸۹	حکایت پادشاه عاقبت نگر
۹۴	تمثیل پیامبر (ص) و روز قیامت
۹۸	تمثیل نوشیروان

۴۵۱	تمثیل زن نمازگزار و افتادن کودک در تنور
۴۵۲	تمثیل زن پارسا و عقاف شوهر
۴۵۵	تمثیل مسافر و نظر حرام
۴۵۸	تمثیل زن پارسا و غلام ناپاک
۴۶۴	تمثیل شوهر و نگفتن عیب زن
۴۶۵	تمثیل ابوصالح حمیری و زن پارسای او
۴۸۴	فصل - در حق زن و شوهر
۴۸۷	باب دوازدهم در امثال حرف سین
۴۹۰	تمثیل زبیر عاصی و شیخ عابد
۴۹۸	حکایت عبدالله مبارک و بهلول
۵۰۳	حکایت جنید بغدادی و بهلول
۵۰۶	تمثیل بهلول و ابوحنیفه
۵۰۷	تمثیل شاهزاده و قضای الهی
۵۲۳	باب سیزدهم در امثال حرف شین
۵۲۶	تمثیل پیامبر اکرم (ص)
۵۲۷	تمثیل صوفی ثقفی و شیخ جنید
۵۳۰	تمثیل مناجات حضرت موسی (ع)
۵۳۰	تمثیل شیخ متهم و صبر در بلا
۵۳۲	تمثیل فضل بن عبدالله و شکوه مرید از دزد
۵۳۲	حکایت هارون الرشید و فضایل برمکیان
۵۳۸	حکایت حضرت عیسی (ع) و گریه ی سنگ
۵۳۹	تمثیل قاضی شاهد
۵۴۵	باب چهاردهم در امثال حرف صاد
۵۴۹	تمثیل ابوصابر و آزمایش الهی
۵۶۳	تمثیل
۵۶۳	فصل: در صدقه است
۵۶۵	تمثیل حضرت داود (ع) و صدقه جوان

۵۶۶	تمثیل بنده ی مؤمن در گور
۵۶۷	تمثیل پیامبر (ص) و جوان صدقه دهنده
۵۶۹	حکایت مرد عارف در بستر احتضار
۵۷۱	حکایت حضرت عیسی (ع) و سخن با مردگان
۵۷۳	حکایت ناصرالدوله و نجات یافتن از قتل
۵۷۶	تمثیل پادشاه بخیل و زن بخشنده
۵۸۱	باب پانزدهم در امثال حرف ضاد
۵۸۲	حکایت عارف و سرکوبی نفس
۵۸۳	تمثیل هشام بن عبدالملک و شیخ
۵۸۷	باب شانزدهم در امثال حرف طاء
۵۸۸	تمثیل
۵۸۹	تمثیل درویش خیالیاف و تجارت عمل
۵۹۳	تمثیل بلبل زیرک و سه پند
۵۹۹	باب هفدهم در مثال حرف ظاء
۶۰۰	تمثیل مرد عالم و شکستن قلم قاضی ظالم
۶۰۱	تمثیل سلطان محمود، شکار آهو و موعظه ی پیرزن
۶۰۹	تمثیل سلیمان (ع) و خرابه گزینی جغد
۶۱۱	تمثیل حجاج و دو جغد
۶۱۲	تمثیل سلطان محمود و مرد مظلوم
۶۱۶	فصل - در سوء الظن و بدگمانی
۶۱۷	تمثیل مرد غیبت کننده و جوان
۶۱۹	حکایت عمر و ظن بد
۶۲۰	حکایت عبدالرحمن عوف
۶۲۰	حکایت انس بن مالک
۶۲۱	تمثیل ابوسعید
۶۲۳	باب هجدهم در امثال حرف عین
۶۲۶	تمثیل مرد دانش دوست و عاقبت او

۶۲۷	تمثیل مرتاض و شیطان
۶۲۸	تمثیل پادشاه دانش دوست و وزیر او
۶۳۰	تمثیل پسر عالم و زاهد یک چشم جاهل
۶۳۵	باب نوزدهم در امثال حرف غین
۶۳۶	تمثیل سیدالطایفه و آزمایش مرید
۶۳۸	تمثیل سنگ ظالم و انتقام مظلوم
۶۳۸	تمثیل غلام عابد و عذاب حجاج بن یوسف
۶۴۱	تمثیل
۶۴۲	حکایت عالم و هدیه به غیبت کننده
۶۴۵	تمثیل جریر بن عطا و دیدار بهشت و دوزخ
۶۵۷	باب بیستم در امثال حرف فاء
۶۶۰	تمثیل جابر انصاری
۶۶۶	تمثیل پادشاه و غسل سازی زبوران
۶۷۰	حکایت مرد عاشق و گذشتن از هوای نفس
۶۷۲	تمثیل مرد درویش و توکل به خدا
۶۷۶	تمثیل پیامبر و توانگر متکبر
۶۷۸	تمثیل قاضی و داوری های نادرست
۶۸۳	باب بیستم و یکم در امثال حرف قاف
۶۸۵	فصل - در باب قناعت است
۶۸۶	تمثیل یعقوب لیث و شیخ سهل بن عبدالله
۶۸۹	تمثیل درویش و کلاغ کور
۶۹۲	تمثیل حضرت مریم (ع) و درخت خرما
۶۹۳	حکایت بایزید بسطامی و شکافتن کلاه
۶۹۳	فصل - در قضا و قدر
۶۹۳	تمثیل هیزم فروش و مرغ تخم طلا
۷۰۷	تمثیل لقمان حکیم و ناشکیبایی پسر
۷۱۲	تمثیل سلیمان (ع) و مرغ در دام

۷۱۴	تمثیل منجم خسرو پرویز و فرار از تقدیر
۷۱۵	حکایت منجمان و پسر پادشاه
۷۱۷	باب بیست و دوم در امثال حرف کاف و گاف
۷۲۳	تمثیل عباس دوس و جوان بازرگان
۷۴۰	تمثیل ملک مهدی و شیشکی مرد عجم
۷۴۵	حکایت احمدک جولای و قاضی
۷۵۳	باب بیست و سوم در امثال حرف لام
۷۵۵	باب بیست و چهارم در امثال حرف میم
۷۵۹	فصل در مکر زنان
۷۵۹	تمثیل مرد دانشمند و مکر زنان
۷۶۷	تمثیل درویش و مرد جلویایی
۷۶۹	حکایت پیامبر بنی اسرائیل و زنده شدن مرده
۷۷۵	باب بیستم و پنجم در امثال حرف نون
۷۷۸	تمثیل نوشیروان و گفتار نیک
۷۷۹	تمثیل ابوعلی زیدی راهزن و احمد بصری
۷۸۸	تمثیل عبدالرحمن صعصعه
۷۸۹	تمثیل سعد وقاص و سائل
۷۸۹	تمثیل حکیم قاسم و زن آوازه خوان او
۷۹۴	تمثیل زاهد و موش
۸۰۳	تمثیل بازرگان و گدا در حج
۸۰۵	باب بیست و ششم در امثال حرف واو
۸۰۷	تمثیل صفوان پیامبر و عنقا
۸۰۷	موسی(ع) و عنقا
۸۰۹	باب بیست و هفتم در امثال حرف هاء
۸۱۱	تمثیل حکیم و دختر زیرک اعرابی
۸۱۴	تمثیل پیامبر(ص) و حق همسایه
۸۱۵	تمثیل مرد توانگر و همسایه‌ی نیازمند او

۸۱۷	حکایت درویش و امدار و همسایه‌ی یهود
۸۱۹	تمثیل
۸۲۰	تمثیل یحیی بن خالد و همسایه‌ی امدار او
۸۲۲	تمثیل مرد متقی و همسایه‌ی فاسق او
۸۲۳	تمثیل روز قیامت و نامه‌ی اعمال
۸۲۴	تمثیل معروف کرخی و مصاحبت با بدان
۸۲۵	تمثیل
۸۲۵	تمثیل خواجه بشر و رؤیای حیات جاوید
۸۲۸	تمثیل پیر روشن ضمیر و جوان عاشق
۸۳۸	تمثیل پیامبر و پوریا
۸۳۹	تمثیل روح و بازگشت آن به جسم
۸۴۰	تمثیل عیسی (ع) و زنده کردن جوان
۸۴۱	تمثیل پیامبر (ص) و پیرزن تائب
۸۴۳	باب بیست و هشتم در مثال حرف یاء
۸۴۵	تمثیل وزیر کسری و پسران او
۸۵۰	تمثیل پادشاه عجول و باز فداکار
۸۵۴	تمثیل راسو و نجات شاهزاده
۸۶۳	تمثیل حضرت عیسی (ع) و جهودان
۸۶۸	تمثیل پیامبر (ص) و دوری از کبر
۸۶۹	تمثیل لقمان حکیم و وصیت به فرزند
۸۷۲	تمثیل پسر ناشکیبای لقمان و خضر (ع)
۸۸۰	تمثیل لقمان و اندرز به فرزند خود
۸۸۷	نمایه‌ها (آیات، احادیث، ضرب‌المثل‌ها، شعرها، نام‌ها، جای‌ها و اصطلاحات خاص)
۹۵۹	منابع

مقدمه

کتاب جامع‌التمثیل از جمله قدیم‌ترین کتاب‌های امثال و حاوی ناب‌ترین تمثیل‌های ایرانی است که طی چهار قرن از پرخواننده‌ترین کتاب‌های اخلاقی و داستانی بوده است. این کتاب ارزشمند و پرفایده، با آمیختن مثل و تمثیل با آیه و حدیث و شعر، داروی پند و موعظه را بر خواننده شیرین و گوارا می‌سازد. این کتاب شریف و مهم، با توجه به جاب‌های سربی و سنگی فراوانی که داشته، تاکنون به شیوه‌ای مصحح و منقح چاپ نشده است. به دلیل پرخواننده بودن کتاب، اختلاف نسخه‌های خطی و چاپی آن نیز زیاد و گاه شش آن‌ها متفاوت است. مؤلف نیز به رغم آن‌که از اولین تدوین‌کنندگان امثال فارسی در عصر صفویه بوده، ناشناخته باقی مانده است. این‌ها و علاوه بر آن نقش کتاب و نثر ممتاز و جایگاه کتاب در تاریخ ادبی ایران، و بیش از همه غفلت مورخان ادبی در معرفی این اثر، مصحح را بر آن داشت تا با اتکا به قدیم‌ترین نسخه‌های کتاب، آن را به شیوه‌ای درخور و شایسته تصحیح نماید. کار تصحیح با توجه به اختلاف فراوان نسخه‌ها کاری حساس و دشوار بود که به انجام رسید. جز کار تصحیح و برای فایده‌ی بیشتر، کارهای دیگری نیز انجام دادیم؛ از جمله:

۱. ماخذ داستان‌ها را در متون ادب و ادب شفاهی یکایک کاویدیم تا معلوم شود ژرفای داستان‌ها در فرهنگ غنی ایرانی تا چه پایه است. در ماخذیابی به کد بین‌المللی قصه‌ها براساس تیپ‌شناسی آرنه تامپسون نیز اشاره کردیم تا گستره‌ی جهانی داستان‌ها را نیز نشان داده باشیم. فایده‌ی این بخش برای روایت‌شناسان بسیار زیاد خواهد بود.

۲. برای هر داستان متناسب با درون‌مایه و اشخاص آن، نامی برگزیده و در قلاب آوردیم؛

۳. آیات، احادیث و اشعار را مأخذیابی کرده و تا آن‌جا که ممکن بود نام شاعران را با اختلاف ادبیات در دیوان معلوم کردیم. سهوهای کاتبان و مؤلف را در نقل آیات و احادیث با مراجعه به منابع موثق رفع کردیم؛

۴. در مقدمه‌ای جامع، کتاب و مؤلف آن را معرفی کرده و درباره‌ی امثال و ریشه‌های داستان‌ها، آن‌چه ضروری بود یادآور شدیم؛

۵. نمایه‌های مختلف را برای دسترسی بهتر به متن فرام آوردیم.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از استاد فرهیخته جناب دکتر محمود عابدی تشکر کنم که در کار تصحیح از راهنمایی‌های وی بهره‌ها بردم. از دستیار شکیبایم سرکارخانم زهرا غلامی نیز بسیار ممنونم که از آغاز تا پایان کار در مقابله و بازخوانی نسخه‌ها یاور من بود. از همکار ارجمندم سرکار خانم دکتر حیات عامری نیز بسیار سپاسگزارم که با دقت و صرف وقت یکبار دیگر احادیث و آیات را بازبینی کرد. از سرکارخانم زمانی و جناب آقای محمودی حروفچین و صفحه‌آرای دقیق هم متشکرم که در آماده‌سازی کتاب از هیچ کوششی دریغ نورزیدند.

سرانجام برای خوانندگان فهیم و ادب‌دوست نیز آرزوی بهره‌گیری و سودبری بسیار دارم؛ زیرا جامع‌التمثیل کتابی است که در روزگار فقدان اخلاق بسیار سودمند می‌افتد. اگر سهوی در تصحیح و تنقیح و توضیحات یافتید، به دیده‌ی لطف بر بنده ببخشایید؛ چنان‌که شیوه‌ی بزرگان است.

حسن ذوالفقاری

زمستان ۱۳۸۹